

JAV LIETUVIŲ DRAUGIJŲ LEIDYBINĖ VEIKLA IKI 1904 m.

DALIA GARGASAITĖ

Lietuviai, nuvykę į JAV, iš pradžių glaudėsi prie lenkų, stojo į jų draugijas, parapijas. Tačiau ilgainiui lietuvių atsirado daugiau (žr. lentelę), ir jiems iškilo reikalas organizuotis atskirai. Tai paskatino lietuvių ir lenkų nesutarimai dėl turto (neretai lenkų ir lietuvių su-

dėtai pinigais pastatytos bažnyčios pereinavo lenkų nuosavybėn) ir dėl kalbos vartojimo viešose vietose (bažnyčiose, susirinkimuose). Tie faktoriai nulėmė lietuvių atsiskyrimą vienu ar anksčiau, kitur vėliau.

Lietuvių emigracijos gausumą rodo šie duomenys:¹

Metai	Vyrų	Moterų	Iš viso
1899 m.	5291	1567	6858
1900 m.	7683	2628	10 311
1901 m.	6499	2316	8815
1902 m.	8576	3053	11 629
1903 m.	10 721	3711	14 432
1904 m.	8854	3926	12 780

Susikūrusios draugijos stengėsi įteisinginti savo egzistavimą, užsiregistruodamos valdžios organuose ir išleisdamos įstatus. Emigrantų draugijų istorija dar neparašyta. Plačiau apibūdintos tik Čikagos lietuvių draugijos. Dabartiniais duomenimis yra žinoma apie 130 draugijų įstatų. Galimas daiktas, kad jų buvo ir daugiau.

Šiame straipsnyje apžvelgtos svarbiausios draugijos, turėjusios pagrindinę tikslą leisti knygas, taip pat tokios, kurioms knygų leidimas ir švietimas buvo vienas iš tikslų, ir tos, kurios šiaip yra prisidėjusios prie knygų leidimo. Jų buvo dvylika. Medžiaga dėstoma jų įsikūrimo chronologine tvarka.

Lietuvos mylėtojų draugiją įkūrė 1885 m. J. Sliūpas su kitais niujorkiečiais. Ši draugija sudarė sąlygas leisti J. Sliūpo sumanytam laikraščiui „Lietuviškasis balsas“ (1885.VII—1889.II). Draugijos komitetą sudarė J. Sliūpas (korespondencijų sekretorius), K. Anskaitis (finansų sekretorius), P. Bučinskas (kasininkas) ir kt. Jos tikslai pradžioje buvo laikraščio įkūrimas ir jo leidimas. Tačiau ji gyvavo ilgiau, negu laikraštis, todėl ją vadinti „Lietuviškojo balso“ draugija netikslu. Be 7 knygų, kurias B. Raguotis nors ir sąlygiškai skiria draugijai (J. Sliūpo, K. Skirmuntaitės ir kitas 1885—1888 m. šioje spaustuviėje pasirodžiusias knygas)²,

¹ Račkauskas V. K. Amerika, arba rinkinys įvairių faktų. — Niujorkas, 1915, p. 123.

² Aukštaitis A. /Raguotis B./ „Lietuviškojo balso“ draugija. — Gimtasis kraštas, 1980, spalio 2, p. 4—5.

Knygų rūmų duomenimis yra išspausdintos dar ir šios knygos: S. Homolickio „Ką turime veikti dėl mūsų išganymo“ (1895), jo perdirbtas ir verstas L. Kladelio apsakymas „Vienakis“ (1895) ir jo verstas V. Hugo antiklerikalinis apsakymas „Vaišės Jėzaus Kristaus pas popiežių Pijų IX“ (1896). Jose nurodytas leidėjas — Lietuvos mylėtojų draugija. Jos buvo išspausdintos socialistinio darbininkų laikraščio „Nauja gadyne“ spaustuvėje. Laikraščio įkūrėjas — J. Šliūpas. Atrodo, kad draugija gyvavo iki 1896 m.

Susivienijimas lietuvių Amerikoje, kurio pradžia siekia 1886 m., iš pradžių turėjo konkrečius praktiškus uždavinius: pirkti žemes ir namus, steigti mokyklas, našlaičiams ir pasenusiems žmonėms — prieglaudą, statyti lietuvių bažnyčias, steigti darbininkų biržas, sušelpiti mirusio nario giminaičius³. Kada palengva padaugėjo Susivienijimo narių ir tuo pačiu finansų, vis plačiau buvo keliamas lietuviškų mokyklų steigimo bei švietimo ir knygų spausdinimo klausimas. Pirmiausia Susivienijimas išleido keletą įstatų leidimų. „Konstitucija dėl draugų Susivienijimo lietuvių Amerikoje“ (1888) buvo pirmasis jo spaudinys. Vėlesni leidimai pasirodė 1897 ir 1904 m. Dešimtį metų (1886—1896 m.) Susivienijimo organas buvo „Vienybė lietuvių“. Nuo 1896 m. pradėtas leisti laikraštis „Tėvynė“, kurį 1896—1899 m. redagavo tuometinis Susivienijimo prezidentas J. Zilius, vėliau T. Astramskas ir kt. 1898 m. spalio 11—13 d. vykusiam Susivienijimo XIII seime buvo nutarta perspausdinti iš „Tėvynės“ vertingesnius raštus atskiromis knygelėmis. Kurie raštai verti išspausdinti, turėjo spręsti išrinktas „literatiškas komitetas“, į kurį įėjo A. Kaupas,

V. Stagaras ir J. Kazakevičius. Nuo 1902 m. periodiškai leido veiklos „Atskaitas“. Iš knygų susivienijimas išleido J. Andziulaičio-Kalnėno verstą „Europos istoriją“ (1891), J. Ziliaus „Kražių skerdynę ir jos pasekmes“ (1894), T. Astramsko verstą apysakėlę „Petras Zemaitis“ (1900). 1901 m. suskilus Susivienijimui, buvo išleista A. Miluko parengta „Lietuviška chrestomatija“ (1901), J. Jablonskio „Lietuviškos kalbos gramatika“ (1901).

Lietuvių mokslo draugija — pirmoji lietuvių mokslo ir kultūros draugija, veikusi JAV nuo 1889 m. gruodžio 22 d. iki 1896 m. (imtinai). Ją įkūrė J. Šliūpas (tada medicinos studentas) Baltimorėje drauge su kitais baltimoriečiais. Į pirmąjį draugijos komitetą išrinkta: pirmininkas — J. Šliūpas, jo vietininkas — I. Bubelis, raštininkas — S. Vencius, išdininkas — J. Stočkus, bibliotekininkas (knygynis) — M. Radavičius. Draugijos įstatuose nurodyta, kad jos tikslas „platinti apšvietimą ir mokslus lietuviškoje kalboje. Savo ieskinį draugystę pasieks spausdindama ir platindama šiaip naudingas ir mokslingas kningas prigimtoje kalboje“⁴. Vėliau į programą buvo įtraukta dar daugiau draugijos uždavinių: kurti kuopas kitose lietuvių gyvenamose vietovėse, steigti bibliotekas (knygynus), skelbti konkursus knygoms leisti, kurti muziejų, skaityti paskaitas. 1891 m. draugijos kuopos įsikūrė Plimute, Senandore, Pitstone, Mahanoj Pleine, Filadelfijoje. Draugijos veikloje dalyvavo poetas J. Andziulaitis-Kalnėnas, poetas A. Burbas (iki 1892 m. vidurio), J. Basanavičius ir kt. Sustiprėjus draugijai, imta galvoti apie periodinį leidinį. Draugija 1892—1893 m. leido mėnesinį literatūros ir mokslo žurnalą „Apšvieta“

³ Astramskas T. Susivienijimo lietuvių Amerikoje istorija. Nuo 1886 iki 1915 metų.— Niujorkas, 1916. p. 9.

⁴ /Šliūpas J./ Metinis pranešimas „Lietuvių mokslo draugystės Baltimorėje.— Plymouth, Pa, 1891, p. 11.

(spausdino M. Jankus Bitėnuose), o šiam sustojus — 1894—1896 m. laikraštį „Nauja gadynė“. Juose, greta kitų dalykų, buvo rašoma apie draugiją, jos veiklą. B. Ragučio duomenimis iki 1892 m. vidurio LMD galėjo vienyti daugių daugiausia 100—120 narių⁵.

Lietuvių mokslo draugija išleido 7 spaudinius. J. Sliūpo parašyta pirmoji lietuvių literatūros istorija „Lietuviškieji raštai ir raštininkai“ buvo išspausdinta M. Jankaus spaustuveje Bitėnuose. Nors knygoje nurodyti 1890 m., tačiau knygos spausdinimas užsitęsė iki 1891 m. rugsėjo-spalio mėn., o JAV ji pasiekė tik gruodžio mėn.⁶

1891 m. buvo iškeltas klausimas, kad Lietuvių mokslo draugija ir Susivienimas lietuvių Amerikoje įsteigtų knygelių leidimą. Tos knygelės numatytos nedidelės apimties /1—3 lankų/, pigios ir įvairaus turinio. Iš tų pasiūlymų B. Raguotis daro išvadą: „Taigi LMD veikla kreipta ne į mokslinio pobūdžio, o į liaudžiai skirtą knygų leidimą“⁷.

Draugija dar išleido pirmininko J. Sliūpo parašytas ataskaitas: „Metinis pranešimas „Lietuvių mokslo draugystės Amerikoje“. Pirmas metas. (Plimutas, 1891 m.) ir „Metinis pranešimas Lietuvių mokslo draugystės“. Antras metas (Plimutas, 1892 m.). Jose apibūdinama draugijos visuomeninė ir leidybinė veikla.

Draugijos iniciatyva 1891 m. išleistas Vytauto paveikslas, o metų pabaigoje nuspręsta išleisti ir Lietuvos kunigaikščių Algirdo, Gedimino ir Mindaugo paveikslus, kuriuos parūpino Bulgarijoje gyvenęs J. Basanavičius. Iš periodikos puslapių ir katalogų žinoma, kad jie buvo išspausdinti, tačiau egzempliorių nepavyko surasti.

Draugija dar buvo numatčiusi išleisti „Geografiją“, J. Adomaičio-Serno „Zu-

vininkystę“, M. Miežinio žodyną. Tačiau dėl menkų finansų to negalėjo padaryti, o žodyno leidėjams išsiuntę 15 dolerių.

Minėtina anglų kalba parašyta knyga „Bestiality of the Russian czardom toward Lithuania“ (Plimutas, 1891 m.). Ji buvo sudaryta iš 1891 m. gegužės 5—11 d. „Baltimorėje, Filadelfijoje, Pitstone protesto mitinguoje pasakytų J. Sliūpo ir A. Burbos prakalbų prieš caro valdžios politiką ir pavergimo politiką“⁸.

Lietuvių mokslo draugija suvaidino teigiamą vaidmenį kultūriniame JAV lietuvių gyvenime ir knygų leidimo srityje.

„Rašliavišką draugiją“ įkūrė A. Burba, A. Milukas ir kt. 1892 m. liepos 12 d. Plimute. Draugijos tikslas buvo šelpti besimokantį jaunimą ir apmokėti „Vienybės lietuvininkų“ korespondentų darbą. Draugija veikė maždaug iki 1896 m., o brandžiausi jos veiklos metai buvo 1893 m., kada ji išleido šias knygas: A. Burbos verstą S. Dobžanskio komediją „Aukso veršis“, A. Fromo-Gužučio dramas „Eglė žalčių karalienė“ ir „Išgriovimas Kauno pilies 1362 m.“ „Vienybės lietuvininkų“ redaktorius poetas J. Andziulaitis-Kalnėnas ir spaudos darbuotojas A. Burba rengė spaudai S. Daukanto „Lietuvos istoriją“ ir skaitė korektūrą. Neilgai gyvavusi ir dėl nesutarimų 1896 m. iširusi „Rašliaviška draugija“ atliko svarbų darbą lietuviškos spaudos bare.

„Apšvietos“ draugiją įkūrė 1894 m. spalio 28 d. būrelis lietuvių Niujorke. Įkūrėjai, kurių tarpe buvo revoliucinis poetas S. Homolickis (1868—1904), matė lietuvių tamsumą, todėl draugijos tikslai buvo numatyti tokie: savišvieta, naudingų knygų skaitymas, straipsnių rašymas į laikraščius. Kadangi draugija

⁵ Raguotis B. Prie ištakų.— V., 1981, p. 54.

⁶ Ten pat, p. 61.

⁷ Ten pat, p. 61.

⁸ Ten pat, p. 62.

nepripažino jokios valdžios, todėl draugijos valdyba nebuvo išrinkta, išskyrus bibliotekininką (knygių), kuris sutiko būti ir kasininku. Susirinkimai vykdavo kas savaitę. Jų metu buvo skaitomi straipsniai iš laikraščių, knygos, kalbama apie caro valdžios priespaudą, apie darbininkų vergiją. Vienas žmogus dėstė fizinę geografiją. Buvo rašomi susirinkimų protokolai, kuriuos nariai rašė paeiliui, kad visi įgustų skaityti ir rašyti. Iš 15 vyrų rašė protokolus 7, kiti buvo neraštingi. S. Homolickis pažymi, kad protokolų buvo parašyta 16, o sueigų buvo daugiau negu 20 nuo spalio 28 iki 1896 m. sausio mėn. Draugija suorganizavo du mitingus, kuriuose kalbėję J. Šliūpas, L. Šliūpienė ir P. Paseckas ragino žmones šviestis ir kovoti už savo teises. „Štai ir visas darbas nuo 28 spalio 1894 lyg pusei 96 metų. D-tei viešpatavo sutarimas ir nebuvo jokių intrigų“⁹. Matyt, tai ir yra draugijos gyvavimo datos (1894 m. spalio 28—1896 m. vidurys), nes S. Homolickis skundžiasi, kad nariai nebelanko sueigy, mažai naudojami biblioteka. Jis nurodo priežastis: sunkus laikas, nedarbas ir draugų energijos stoka, nes jie vis laukia kokio nors vadovo, kuris juos pamokytų.

1895 m. draugija prisidėjo prie dviejų knygelių išleidimo: S. Homolickio „Ką turime veikti dėl mūsų išganymo“ ir L. Kladelio „Vienakis“, kurias išleido Lietuvos mylėtojų draugija Skrantone. Už suteiktą paramą pagal susitarimą „Apšvietos“ draugija gavo pirmosios knygos 1000 egzempliorių, antrosios —

400. Dėl nurodytų priežasčių tos knygelės gulėjo neparduotos.

L. Ivinskio Europos ir Amerikos lietuvių draugija turėjo tikslą įkurti lietuvių skyrių 1900 m. pasaulinėje parodoje Paryžiuje. Ji išleido įkūrėjų A. Kaupo, A. Miluko ir J. Ziliaus parengto „Atsišaukimo...“ (1894) du variantus. Čia raginama rinkti medžiagą apie Lietuvos praeitį, dabartį ir įvairias kultūrinės vertybes. Šios draugijos siekiai buvo įgyvendinti 1900 m.

„Mildos“ giesmininkų draugystė“, vadovaujama kompozitoriaus L. Eremino, veikė Niujorke (Bruklina) 1894—1899 m. Draugijai iširus, jos nariai įstojo į „Lietuvos sūnų“ draugiją. 1901 m. lapkričio 3 d. susirinko buvę draugijos nariai ir nutarė jos turtą paskirti Susivienijimo lietuvių laisvamių Amerikoje V. Dembskio knygos „Dvyniai vagių“ (1902) išspausdinti, o likusį — knygos „Spėka ir medega“ spaudos išlaidoms. Spaudoje yra paminėta ir draugijos konstitucija, bet egzemplioriaus nepavyko rasti.

Tėvynės mylėtojų draugija — kultūros ir švietimo draugija, veikianti nuo 1896 m., iš pradžių turėjo tikslą leisti lietuviškas mokslinio turinio knygas, platinti švietimą, šelpti besimokantį jaunimą ir pan. Jos iniciatoriai buvo JAV spaudos darbuotojas T. Astramskas, J. Kazakevičius ir kt. Iki 1905 m. draugija išleido 12 knygų. Draugija nemažais tiražais spausdino knygas, dalį jų siuntė į Lietuvą platinti. Štai jos ataskaita iš „Vienybės lietuvininkų“, 1905, Nr. 2, p. 25:

⁹ Stasys Kirvėnas iš Kirvėdžių / Homolickis S./ Veiklumas „Apšvietos“ draugystės.— Kardas (Baltimorė), 1897, Nr. 12, p. 2.

Metai	Nr.	Pavadinimas			Pavesta „Varpo“ red. platinti Lietuvoje egz.
1897	1	Keistutis	4000	127,79	1963
1898	2	Orleano mergelė	3000	119,99	1506
1899	3	Lenkai ir lietuviai	3000	116,87	1291
1900	4	Grovo Kyburgo kel. Lietuvona	4000	100	1900
1900	5	Vanduo ant žemės	4500	76	1900
1901	6	Baudžiava Lietuvoje	4500	142	2000
1901	7	Geologija	4500	300	2000
1902	8	Kaip sutaisytas žmogaus kūnas	4500	304,25	2000
1903	9	Eilės P. Vaičiaičio	4500	357,42	500
1903	10	Kaip žmog. gyv. ant žemės.	4500	140	
1904	11	Chemija	4500	299	500
1904	12	Zemės istorija	4500	155	Prūsų kuopai 1000
Iš viso:			50.000	2238,32	16 560

Be to, 1904 m. dar išleista 5000 egzempliorių atsišaukimų, kurių nepavyko nustatyti. Iki 1921 m. Tėvynės mylėtojų draugija išleido 30 knygų¹⁰.

Ne visus planus Tėvynės mylėtojų draugija (iki 1904 m.) įvykdė. Buvo numatyta išleisti V. Dembskio knygą „Dvyniai vagių“, K. Donelaičio raštus, M. Valančiaus „Palangos Juzę“ ir kt., bet jas išleido kiti. Draugija buvo paskelbusi konkursą rašytojo V. Kudirkos biografijai parašyti, bet ji, berods, nebuvo išspausdinta. Vis dėlto ši draugija suvaidino svarbų vaidmenį JAV lietuvių gyvenime, buvo pati produktyviausia.

Susivienijimas lietuvių laisvamųjų Amerikoje buvo įkurtas 1900 m. J. Sliūpo iniciatyva ir veikė iki 1915 m. J. Sliūpas patraukė prie laisvamųjų buvusį kunigą V. Dembskį, kuris, gyvendamas jo namuose, aktyviai reiškė-

si spaudoje ateistiniais ir istoriniais darbais. Susivienijimas išleido 4 knygas: V. Dembskio versta A. Moravskio knygą „Kaip Maskolija persekioja Lietuvą“ (1900), „Kaip geriausiai laidoti numirėlių“ (1900) ir kt. Organu buvo Pitsburge 1900–1901 m. leidžiamas laikraštis „Ateitis“¹¹.

Jubiliejinis M. Valančiaus raštų leidimo komitetas buvo sudarytas 1901 m. Senandore, minint M. Valančiaus gimimo 100-ąsias metines. Į komitetą įėjo 12 narių. Jo prezidentas buvo P. Abromaitis, sekretorius — A. Milukas, kasininkas — V. Slekys. Komitetas organizavo rašytojo raštų spausdinimą ir platinimą. Šiam jubiliejui buvo skirtos knygos „Pasakojimai Antano Tretininko“ (1901), „Živatai šventųjų“ (1901), „Davatų knyga“ (1902). Iš surinktų pinigų buvo atsilyginta kun. V. Matulaičiui už „Zemaičių vyskupystę“

¹⁰ Strimaitis A. B. Tėvynės mylėtojų draugija.— Kn.: Milukas A. Spaudos laisvės ir Amer. liet. organizuotės sukaktuvės. 2-asis leid. Filadelfija, /1929/ p. 418—424.

¹¹ Plačiau apie laisvamųjų ir jų politines pažiūras žr. Ideologinės srovės lietuvių išeivijoje.— V., 1978, p. 23—24.

(1897), kurią jis perdavė komiteto žiniui. Kasininko ataskaitoje atsispindi įplaukos ir išlaidos. Iš viso komitetas turėjo 1944,41 dolerio. Beveik viskas, išskyrus 8,23 dolerio, buvo skirta knygoms spausdinti¹².

Lietuvių katalikų spaudos bendriją įkūrė spaudos darbuotojas A. Milukas 1903 m. Jis pirkto „Zvaigždės“ spaustuvę ir atgabeno ją iš Niujorko į Senandorą. Leidybiniam bendrijos darbui vadovavo pats įkūrėjas. Iki 1904 m. bendrija išleido daugiau kaip 10 knygų, tarp jų J. Balvočiaus, A. Jakšto, K. Pakalniškio, J. Snapščio-Margalio ir kitų istorijos darbų ir literatūros kūri-

nių. Pažymėtinas čia išspausdintas pirmasis lietuviškas istorinis romanas — V. Pietario „Algimantas“ (T. 1—2, 1904).

Išvados. Čia apžvelgtos dvylika draugijų išleido apie 70 spaudinių (tarp jų porą anglišių). Įskaitant dar apie 130 kitų draugijų leidinių-įstatų, iš viso lietuviškų draugijų JAV iniciatyva buvo išleista apie 200 spaudinių. Turint galvoje, kad bendras 1874—1904 m. lietuvių emigrantų išleistas spaudinių skaičius siekia daugiau kaip 700 vienetų, tai draugijų leidiniai sudaro apie 29% to skaičiaus.

LTSR knygų rūmai

Įteikta 1982 m. vasario mėn.

ИЗДАТЕЛЬСКАЯ ДЕЯТЕЛЬНОСТЬ ЛИТОВСКИХ ОРГАНИЗАЦИЙ В США ДО 1904 Г.

ДАЛЯ ГАРГАСАЙТЕ

Резюме

Литовские эмигранты в США объединялись в общества и организации. Некоторые из них (около 130) подготовили и издали лишь одну книгу — устав. Другие, а их около 12, в том числе Литовское научное общество, Общество любителей родины, Объединение

литовцев в Америке и др., развернули широкую издательскую деятельность. Вообще литовские организации издали около 200 книг, т. е. около 29% всей литовской книжной продукции.

TÄTIGKEIT DER LITAUISCHEN VERLEGER GESELLSCHAFTEN IN DEN USA BIS 1904

DALIA GARGASAITĖ

Zusammenfassung

Die litauischen Emigranten in den USA bildeten Gesellschaften. Mehrere von diesen Gesellschaften (etwa 130) hatten mindestens ein Buch herausgegeben, und das waren ihre Statuten. Eine weitgreifende Tätigkeit hatten etwa 12 Gesellschaften entwickelt. Die bekanntesten von ihnen waren folgende: Die Litau-

sche wissenschaftliche Gesellschaft, die Gesellschaft der Heimatfreunde, die Vereinigung der Litauer in den USA. Insgesamt hatten diese Gesellschaften etwa 200 Drucksachen herausgegeben, d. h. 29% der ganzen litauischen Buchproduktion.

¹² /Šlekys V./ Stagaras V. J. Pilna atskaita iždininko „Jubiliejinio V. M. Valančiaus raštų išleidimui komiteto“. — Zvaigždė, 1903, Nr. 6, p. 70.